lui O. Hense: *rigidari, quid amplius intendi potest?* Pasajul nu pare de tot clar din punctul de vedere critic; unul din editori îl îndreaptă întemeindu-se pe manusc. V: *rigidari quidem amplius potest, intendi non potest.* Dar partea cea dintâiu nu se potriveşte bine în context şi s'a exprimat bănuieala dacă nu trebue să presupunem o deteriorare şi mai mare, cam aşà. *rigida res quid amplius intendi potest?* sau ceva la fel.

Dacă *rigidare* este de păstrat în acest unic loc sau ba, cuvântul acesta e un derivat uşor de priceput, care ar trebui să însemne mai întâiu „a face rigid", în întrebuinţarea pasivă sau neutrală „a se face rigid, a fi rigid" = a nu suferi schimbări prin influenţările omeneşti sau contrarietăţile externe. Aceasta trece uşor la semnificaţiunea: a *persistà, perseverà*), *răbdà*. O deplasare de tot analogă a însemnării a suferit-o *durare* din *durus* „tare, vârtos" încă în epocă latină; Nădejde traduce *nequeo durare in aedibus* cu „nu pot rebdà, stà în casă", *durate* cu „suferiţi cu rebdare"; comp. *durer* franţuzesc, *îndurà* rumânesc etc.

Cernăuţi.

E. Herzog.

II.

anchiraş

Intr'o nuvelă, „Cucoana Raluca", de scriitorul bucovinean Em. Grigorovitza, publicată în *Noua revistă română* (anul I p. 67) se găseşte cuvântul *anchiras*, care mi se păreà atât de neobicinuit încât m'am sfiit să-l primesc în Dicţionarul Academiei, presupunând că e tipărit greşit. De fapt avem a face cu o greşală de tipar, în loc de *anchiraş*, precum îl găsim tipărit corect la pag. 164 a volumului *Chipuri şi graiuri din Bucovina* al aceluiaşi autor, în fraza: "lucrurile . . . aduse din târg aşezându-le cu îngrijire într'un anchiraş de lângă odaia cea mare."

1) Insemnarea aceasta se gaseste adeseori în limba veche. Damé citeaza b. o. din Miron Costin: *N'au putut răbdà Leşii fără şanţuri.* De altfel se găseşte încă şi acuma, în întrebuinţarea reflexiva, cu un asemenea sens: *nu cred că s'au răbdat să nu-i fi ospătat* (citat de l me: „je doute qu'elle ait resité à les croquer").

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

Înţelesul e cel de „cămăruţă“ şi cuvântul e un diminutiv din *anchir*, care nu ştiu dacă e şi el întrebuinţat, dar care este rutenescul *alkır* „Nebenstube“. Schimbarea lui *l* în *n* se găseşte incidental şi în alte exemple, precum *colăcar* şi *conăcar*, *alde* şi *ande*, *scordoleà* şi *scordoneà*, *zarzal*, *zarzăr* şi *zarzăn*, acesta din urmă arătând calea de asimilare (**archır*) şi disimilare (*anchir*) pe care a putut-o urmà şi cuvântul cu care ne ocupăm.

aluniţă

Înţelesul de „grain de beauté, envie“ pe care acest cuvânt îl are, ca şi variantele *aluneà* şi *alunică*, în limba română, l-am considerat ca un înţeles figurat al diminutivului *alunica* „petite noisette“ (*Dicţionarul Academiei*). Se pare însă că avem a face cu o etimologie populară. In limba bulgărească *lunica* — care e un diminutiv din *lună* 'lune; grain de beauté' — însemnează 'pistruie' (Berneker, *Sl. Wb* p. 745), ca şi *alunèlele* (plur. lui *aluneà* sau *alunică*) în unele regiuni româneşti (cf. *Dicţ. Acad.*) Este probabil că acest cuvânt bulgăresc pătrunzând în limba română să fi fost apropriat imediat, prin etimologie populară, de *aluniţă*, diminutivul lui *alună* şi să fi atras după sine şi diminutivele *aluneà* şi *alunică*,

beleaznă

In Dicţionarul Academiei am presupus, spre a explică acest cuvânt, un tip slav **bělěžna*, din *bělěg* „semn“, comparându-l cu bulg. *bělěžka* „semn“. Un astfel de tip nu e însă probabil şi nici comparaţia cu rus. *bělizna* „pată albă“, făcută acolo, nu ne duce la adevărata etimologie. Mai de grabă avem a face cu un cuvânt slav reprezentat prin rutenescul *blyzna* „rană, cicatrice“, despre care e a se consultà Berneker, *Slav. etym. Worterb.* 61. E posibil ca asupra formei cuvântului românesc să fi avut vreo influenţă şi cuvântul *beleà*, cf. exemplul citat în Dicţ. Acad. *Nu-ţi rupe bubuliţa aia, c'ai să-ţi faci o beleazna!* (priceput ca: ai să dai de beleà).

carămi

In Voila, în jud Făgăraş, *carămi* se numesc „cele două rude paralèle de la scară, în care sânt băgaţi fuştei“ (Viciu, *Glosar* s. v.), deci partea aceea a unei scări care se numeşte de obiceiu *drugii* scării (cf. Pamfile, *Industria casnică*, p. 156.)

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

Cuvântul aceste corespunde exact, ca formă, latinescului *calami*. Cuvântul *calamus*, păstrat în toate limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* nr. 1485), înseamnă în latineşte 'trestie', apoi 'diferite obiecte de trestie sau de forma trestiei', dar şi 'harac' sau 'prăjină', întrebuinţată ca măsurătoare, ca semnal sau ca indicator la drumuri. Drugii scării fiind făcuţi din nişte prăjini, de cele mai multe ori rotunde, e posibil ca în limba noastră cuvântul să se fi specializat în aeest sens.

conteni.

In *Convorbiri literare XLII* 603 şi 607 am dat o nouă explicare etimologică vorbelor *conteni* şi *întrămà*. De oare ce acolo nu aveam ocazia de a motivà aceste etimologii, o voiu face la acest loc.

Cuvântul *conteni* e de origine romană. Asupra aeestui punct nu poate există îndoială, căci în Codicele Voroneţean şi în Psaltirea Şcheiană apare cu *n* rotacizat, (cf. glosarele la ediţiile Sbiera şi Candrea). De aceea trebue înlăturată de la început derivarea lui *conteni* din n.-grec. κονταίνω "raccourcir", m.-grec. κονταινέιν, κοντίνειν etc., diminuere etc. (Cihac, II, 651). Asemănarea de sens şi de formă au făcut pe cei dintâi etimologişti români, pe autorii Lexiconului de Buda, să-l apropie de lat. *continēre*; etimologia aceasta a devenit mai apoi curentă şi ea a fost adoptată de Tiktin şi va fi reprodusă, pe cât se pare, şi de Candrea-Densuşianu în Dicţionarul lor etimologic, căci la pag. 60 cetim: „*conteni*, v. *ţinea*".

Dacă facem abstracţie deocamdată de sens şi ne oprim numai la forma cuvântului, vedem că piedecile care se opun acestei etimologii sânt mai mari decât s'ar părea la întâia vedere. Scrupulul exprimat de Tiktin: „nur die Erhaltung des *o* könnte Bedenken erregen", nu e piedeca cea mai mare, deoarece ştim că forma mai veche a cuvântului era *cunteni* şi deoarece avem, precum arată însuşi, şi alte cazuri de *cu-* ⁄ *co-*. Mai grav este motivul pentru care Cihac n'a primit etimologia aceasta: „le mot roum. ne vient pas direct. du lat., comme on le prétend; lat. *continere* aurait dû donner *cuţinea*". Intr'adevăr, este mai puţin decât probabil că un verb compus cu *tenere* să se

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

depărteze atât de mult de primitivul său încât să dispară orice analogie formală între ele. Ştim, dimpotrivă, că tendinţa limbilor romanice este de a restabili apropierea între verbul compus şi între primitivul lui, când aceasta apăreà tulburată din cauza legilor accentului, astfel, ca să nu citãm decât un caz foarte apropiat, lat. *attíneo* o fost refăcut în **attĕneo* > rom. *atin*. Pe de altă parte însă păstrarea lui *n* înainte de *t* e deadreptul potrivnică acelei legi fonologice a limbii române, care ne învaţă că prefixul *con- (com-)* a păstrat pe *n (m)* numai când erà accentuat *cón-gyro* > *încúnjur*, *cómparo* > *cúmpăr*, l-a pierdut însă totdeauna când accentul erà pe verb: **contrémulo* > *cutrémur*, contríbulo > *cutréier*.[1]) In *continere* însă accentul urma totdeauna după *nt*. Cihac aveà deci dreptate să se îndoiască de etimologia *contíneo*, care ar fi dat **cuţín* sau **cuţiu*.

Dar mai e şi altă piedecă, schimbarea conjugării. Inainte de toate trebue să constatăm că nu avem a face cu o trecere de la conjugarea II la IV, precum s'ar părea, ci cu schimbarea conjugării II în conj. I. Forma cea veche a lui *conteni* erà *cuntinà*. Aceasta există în Banat (*cuncinà* şi *încuncinà*). Este singura formă cunoscută la Aromâni (*acumtinà*) şi ea se găseşte destul de răspândită la Dacoromâni: o atestă Tiktin din Jipescu, o mai găsim în Glosarul lui Boceanu, la Rădulescu-Codin (*Ingerul* p. 169), în *Materialuri folcloristice* p. 159 (din Teleorman), în *Cronica* lui Zilot Românul p. 335, şi mi-a fost comunicată din Săcele, lângă Braşov (*contenà*) şi din Oraviţa în Banat (*cuncinà* şi *încuncinà*). Avem deci a face cu unul dintre multele cazuri de trecere de la conj. I la conj. IV[2]). Cum s'ar explicà însă trecerea lui *continere* de la

1) Cf. în urma P. Haas, în *Anuarul lui Weigand* XXI—XXV p. 55, unde se presupune o accentuare *cóntineo* spre a se salva regula fonetică

2) Exemplele sânt foarte numeroase. Iată câteva dintre cuvintele începătoare cu *a:* aciuà — aciuì, + adăpostà — adăposti, adevarà — adeverì (însă adevărat), adumbrà > adumbrì, adamănà — ademenì, aiurà — aiurì, amuţà — amuţì etc etc. Aromânii conjugă chiar: acredzu, aoracrii, part. acrat şi acrit, inf. acrare şi acrire etc. Schimbul acestor două conjugări e explicabil, dacă ne dăm seama ca amândouă servesc de o potrivă de a formă verbe nouă din substantive, adjective şi adverbe. De oare-ce însă în limba română au intrat cu timpul foarte multe vorbe streine, mai ales slave, care mai toate primiră terminaţiunea *-esc*, *-ire*, conj. IV deveni cea mai numeroasă şi atrase foarte multe verbe de conj I. Şi cazuri ca *ajutorà* (< *adjutulare), care deveni sinonim cu *ajutorì* (derivat din *ajutor*) au precipitat de sigur acest proces de substituire a verbelor în *-are* prin verbe în *-ire*.

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

conjugarea II la conjugarea I, când o astfel de schimbare de conjugare, în câteva cazuri izolate, are totdeauna o cauză formală în limba română şi nu se poate atestă nici în limba poporului roman? Cu atât mai puţin eră probabilă această schimbare, cu cât *tenere* trebuiă să o oprească, chiar dacă tendinţa schimbului de conjugare ar fi existat.

Vom părăsi deci etimologia *continere*, cu toată apropierea de sens ce o oferă cu *conteni* şi după ce ştim că forma veche a cuvântului eră *cuntină*, vom propune etimologia **cunctino, -are*. Reflexele grupei *nct* sânt aceleaşi ca în **franctus* > *frânt* faţă de aromânescul *frâmt*. Cât despre sufix, el e iterativul *-ino*, care în latina vulgară aveă răspândire mai mare decât s'ar părea din exemplele citate de Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II. § 585, cf. *sufraginare (Archiv f. lat. Lex.* IX. 430), **derapinare* (rom. *derăpănă*), **liginare* (rom. *legănă*), **miscinare* (alături de misculare şi *miscitare) > dial. ital. (Arpino) > *smęšęna (Archivio Glott.* XIII, 308), **vocinare* (alături de vocitare) > sard log. *abboghinare*, camp. *abbožinai*, cf. şi rom. clătî: *clătină* etc., ital. *scassinare* (scassare), *sciorinare* (faţă de *exaurare* latin), sard. sass. *tuzzina* (alături de *tuzzi* < torquĕre), etc. În cele mai multe din aceste derivate vechi înţelesul iterativ s'a pierdut şi verbul în *-ino* are sensul primitivului său latinesc.

Trecând acum la partea semantică, vom vedeà că înţelesurile cuvântului românesc se potrivesc cu mult mai bine cu *cunctor* decât cu *contineo*, care însemnă „a conţineà."

Intr'adevăr, latinescul *cunctari* — e atestată şi forma *cunctare* — exprimă ideea întreruperii unei mişcări sau a unei acţiuni începute. Când subiectul este omul, curmarea unei mişcări sau a unei acţiuni, devine, pentru cel ce-l vede sau îl observă, sau o „oprire", „o încetare" sau face impresia unei „şovăiri, codiri, pregetări." Georges îl traduce în nemţeşte prin „in der Bewegung nicht vorwärts gehen wollen, zurückbleiben, an sich halten" citând exemplul: ut custos neque tardiores [oves], dum cunctantur (când se opresc pe loc şi rămân deci în urma celorlalte oi din turmă, care continuă mişcarea), neque agiles, dum procurrunt, separari a ceteris sinat. Cele mai multe exemple sânt însă pentru înţelesul de „im Handeln

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

zögern, zaudern": sedendo et cunctando bellum gerebat. In acest înţeles de obiceiu îl găsim în tovărăşia altor verbe înrudite ca sens: *cunctari et cessare, cunctari et tergiversari*, etc. Faţă de Georges îl pun pe Iordache Golescu, care pe *contenesc* românesc îl consideră sinonim cu *ostoi, încetà, precurmà* şi-l explică (în Dicţionarul său manuscris) prin „stau din lucru, din vorbă, adică nu mai lucrez, nu mai vorbesc."

Pentru explicarea sensurilor româneşti avem să pornim de la funcţiunea intransitivă a verbului. Abia după-ce *contenì* a devenit sinonim cu „oprì", a împrumutat de la acesta nu numai unele înţelesuri speciale, ci şi întrebuinţarea în funcţiune reflexivă şi transitivă

Din ideea „întreruperii mişcării începute" se explică cea de „încetare a unei mişcări începute" şi apoi cea de „încetare", pe care o întâlnim mai ales când e vorba de ploaie, vânt etc. — sau cea de „stare pe loc", „oprire" când e vorba de fiinţe în mişcare. Când "oprirea" este identică cu întreruperea unei călătorii începute, atunci verbul poate exprimà ideea „mânerii peste noapte" sau „adăpostirii într'un loc pentru un timp scurt". Ca şi aproape-sinonimul său „curmà", *contenì* se întrebuinţează cu deosebire în forma negativă: *necontenit* = necurmat, fără încetare. *O luptă necontenită* (Sbiera *Poveşti* 315) este deci o luptă ce se dă fără ca să se admită pauze, *o durere necontenită* e fără încetare, o durere care nu-ţi dă păs, care nu te slăbeşte. De aici apoi, când e vorba de boale, sensul „a (nu) păsuì, a (nu) slăbì".

Câteva exemple vor ilustrà toate aceste înţelesuri, care trec firesţe unul într'altul:

„A sta pe loc, a se oprì (din mers)": *Sareà ici, sareà colea, Şapte dealuri şi-o vălcea. . . Taman ca o păsărea Până'n codru mi-ajungeà, Ea în loc ca-mi conteneà* (= ajunsă în codru se oprì de de odată) *Şi din gură că-mi ziceà . .* (*Materialuri folcloristice* I. 157). Transitiv (= factitiv). „A oprì, a face să oprească, a reţine de la ceva, a face să înceteze (sângele)" *Ştefan-vodă că-mi veneà, Calu-n loc că-mi continà. Şi din gură că-mi ziceà. . , (ib 159). Iară Svântul, contenind cu blând graiu duhurile necurate, au tămăduit pre acei nebiruiţi.* (Dosofteiu, Viaţa sf. 129 31). Din

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

Oraviţa, în Banat am exemplul: *Noi l-am mai cuncinat câtva, că de nu, el ar fi făcut de mult proces, ca să-şi scoată dreptul.* Dr. A. Coca care-mi comunică exemplul, traduce pe cuncină cu germ. „zurückhalten". Aromâneşte: *yaturu. . . n'-acumtina sandzile* = doctorul îmi oprì sângele (Boiadji, ap. Tiktin). Reflexiv. „A se oprì". *S'au contenit de a râde* (Sbiera, *Poveşti* 178). Foarte obicinuit în aromâneşte: *Azboară, azboară pisti munţi ş-pisti amări şi veade di departe cula auşlui. Şidzù puţân pi un munte, ca s-discurmă, şi de-aclò apoaeù analta areapitle, azboara şi s-acumtină.* (=se opreşte un moment) *trâş pi k'ipita di culă.* (Papahagi, *Basme* 143/35).

„A încetà, a se oprì". *Contenise focul. . . Contenì vântul şi marea.* (*Tetraevangelul lui Radu din Măniceşti*, ed. Gaster 212). *Câniì nu mai conteneau din lătrat* (Sandu-Aldea, *Samanăt.* VI, 1074), sau *nu mai conteneau cu lătratul* sau *(de) a latrà* (exemple pentru aceste construcţii la Tiktin). În construcţia din urmă — şi în latineşte *cunctari* se puteà construì cu infinitivul — întâlnim şi compusul *încontenì* la Ienăchiţă Văcărescu: *Curgerea anilor nu încontenesc de a schimbà şi a preface pururea pricinile vieţii* (ap. Odobescu, *Scrieri* I, 273). Aromâneşte. *Cum de nu-ţi acumptina boatea* (Balamace). — Reflexiv. „A se oprì, a încetà". *Deca vadzura muaşul. . , cuntirira-se ceia ce bateà Pavelu* (*Codicele Voroneţean* 34 6; în Noul Testament de Bălgrad: încetară de-a baterea pre Pavel). Aromâneşte: *Io am un θiriu ţe yiyinţi cireapuri di pâne mâca fără s-acùmtina* (Papahagi, *Basme* 493/33) = am o jivină care mănâncă douăzeci de cuptoare de pâne fără să se oprească (= pe nerăsuflate, fără întrerupere) „A păsuì, a da pace". Transitiv, într'un descântec, despre o boală: *Sa nu-l slabeşti, sa nu-l conteneşti.* (Păsculescu, *Lit pop.* 134, 148).

„A se adăposti". Reflexiv. Aromâneşte. *Mayisfra l'-acl'imà sa se-acumptinà* = vrăjitoarea îi chemà să se adăpostească (Papahagi, *Basme* 52 8).

Sensul „a şovăì, a se codì, a pregetà, a sta în cumpănă", care predomină în latineşte, se găseşte mai rar la noi. Totuşi îl are bună-oară Miron Costân, care scrie *om contenit* (= cumpătat), *Ghi'a-Vodă pleçat spre sângiuri cu mare cuntenire.* explicat de Gâdei prin „cumpătare".

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

dâlmă

Cuvântul nu-i înregistrat de Tiktin, deşi el se găseşte în Lexiconul budan, tradus prin 'collis, clivus, tumulus; der Hügel, Büsel', în Dicţionarul lui Costinescu („ridicătură, crescătură rotundă în carne; crescătură de pământ simplă, isolată"), la Cihac (II, 134 subt forma *dâlm*, confundat cu *hâlm*), la Damé („testre, monticule, éminence") ş. a.

Dar cuvântul e destul de răspândit, mai ales în Ardeal. Astfel îl întrebuinţează Şincai: „Petru Vodă, rănit, au fugit, căci nu s'au uitat din dâlmă, cum scrie Vapovie" (*Hron.* II, 164/22) „Meta dintâiu . . . merge mult până la capul râuşorului şi de acolo se sue la o dâlmă" (*ib.* I, 274/22). Turcu (*Excursie în Ţara Făgăraşului* 188): „Sub o dâlmă de piatră aflarăm şi acum ghiaţă şi zăpadă", Agârbiceanu (*Luceafărul* IV, 450): „In partea dreaptă, pe dâlmă, merii tineri", şi-l găsim şi în colecţia de *Literatură populara* a lui Mândrescu (73/9): „Şade'n dâlmă şi mă'ntreabă".

Cuvântul e cunoscut şi în Banat, explicat de Liuba prin „vârful unui deal", în Bucovina, explicat de Marian prin „dâmb", în Moldova, definit de Pamfile (*Jocuri* II glosar) prin „o mică ridicătură lungă pe un şes", de Damé „partie d'une colline qui est dépouillé de forêt et apparaît en cône au dessous des collines boisees", iar în Chestionarul lui Hasdeu e dat din Vasluiu. „dâlmă se chiamă lungul unui deal fără pădure pe el" (Hasdeu, *Etym. Magn.* I. 739).

Cuvântul e deci sinonim sau aproape sinonim pe de o parte cu cuvântul *gâlmă (hâlm, holm, holum,* cf. *Dict. Acad.* s. v.) de origine slavă, pe de altă parte cu *dâmb*, care e înrudit cu ungurescul *domb*. Cred că *dâlmă* nu este decât o contaminare a acestor două cuvinte.

îmboldori

Cuvântul întrebuinţat mai ales ca verb reflexiv, însemnează „a se înfăşură, a se învăli bine cu haine multe şi groase spre a se scuti de frig": *Iacă îţi dau ţundra mea, îmboldoreşte-te bine* (Agârbiceanu, *Luceafărul* III, 104). In sens figurat poate apoi să însemneze „a aşterne un strat gros pe ceva, spre a

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

acoperì bine (şi a scutì de frig)“: *Toate potecile . . . le-au întărit cu lemne şi le-au îmboldorit cu surcele* (Sincai, Hornicul I, 46/27) *Coteţele porcilor . . . trebue pe iarnă lipite sau îmboldorite cu gunoaie (Economia* 140).

Etimologia e evidentă din momentul când cunoaştem varianta bucovineană *îmbondolì: N'ai văzut-o pe Nastasia? A trecut de dimineaţa îmbondolită* (— învălită cu tulpane, îmbrăcată cu multe haine) Comun de G. Tofan, — şi cea din Ardealul de nord *îmbondorì: Imbondorit până peste cap într'o blană de vulpe* (L. Rebreanu, *Ion* II 78).

Forma originală e cea din urmă, din care *îmbondolì* şi *îmbondorì* au rezultat prin cunoscutele asimilări şi disimilări între *l, r* şi *n*. Verbul e derivat din *bondă* (varianta moldovenească şi ardelenească a lui *bundă* „haină blănită“) cu ajutorul sufixului *-url*.

îndelete.

Indelete face impresia unui cuvânt compus. Cihac (II, 93), sprijinit şi pe faptul că dicţionarele, începând cu Lexiconul Budan, dau nişte forme *deletnic* 'laboriosus, beschäftiget, geschäftig', *deletnicie* 'occupatio, Geschäft, Beschäftigung' şi *mă deletnicesc* 'me occupo, sich becshäftigen'[1]), l-a considerat compus.

Tiktin *(Dicţ.-Rom.-Germ.* supt *îndelete)* crede că elementele de compoziţie sânt *în de* şi un *lete*, pe care nu-l poate atestà, dar în care presupune că avem a face cu lat. *lubita, -orum* plac'. Oricât de ademenitoare ar fi această etimologie, nu prea cred că e admisibilă. Din punct de vedere formal am aşteptà mai degrabă un **leută*, (cf. *preut);* pluralele neutre devenind singulare feminine, în cuvintele care nu au un singular cu greu ar fi trecut *-a* final

1) De fapt forma *deletnicì* n'o găsesc în tot materialul de fişe al Dicţionarului Academiei, decât o singură dată, în *Crestomaţia* lui Gaster, unde cetim (vol. I, p 169) în *Învăţăturile lui Neagoe:* „şi cand vei să să faca judecată, sa te deletniceşti de mânie şi de lene, căci omul cel mânios şi cel lenivos nici-o dreptate nu va face săraculuì“. Gaster îl traduce în glosar cu 'se désaccoutumer', precum înţelesul ce reiese din context de fapt pare a fi 'a se desbără, a se desbrăcà (fig)' Dar acest înţeles se depărtează atât de mult de toate înţelesurile lui *îndelete* şi *îndeletnicì*, încât presupun că avem a face cu un loc conrupt, cu atât mai mult, cu cât cu două rânduri mai sus stă scris *omidistă* în loc de *obidită*.

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

în *-e*. Cât privește înțelesul, *lucrez (pe) îndelete* nu exprimă ideea de 'lucrez numai ceea ce-mi place' — precum ar rezultà din etimologia lui Tiktin — ci 'lucrez fără zor, cu răgaz, un timp mai îndelungat'. În sfârșit nu e probabil ca acel *libitum*, care n'a lăsat urme în limbile romanice și nu pare a fi fost popular, să se fi păstrat la noi.

Tiktin însă a avut intuiția exactă când a despărțit pe *îndelete* în prefixul compus *înde-* și *lete*. De fapt *lete* (pronunțat lets'e) există în Banat și prin Mehedinți, unde însemnează 'timp liber' corespunzând, ca sens, exact franțuzescului 'loisir' cf. *Noua revistă română*, a. 1910, p. 86 și 191—196. De obiceiu cuvântul se întrebuințează în legătură cu prepoziții, formând locuțiuni adverbiale *a lete*, *la lete*, *în lete*, *cu lete(a)*, toate cu înțelesurile 'încet, cu încetul, încetinel, de tot încet; comod, mereu' (după comunicările dlor Petrovici și Coca și după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, vol. XVIII, p. 175 și 314), de. ex *Am fost pe lete. Fă, umblă, lucră cu letea! Am mers în lete. Lucră tare în lete sau a lete. Mâncă, scrie la lete. Caută lucrul acesta mai cu (sau la) lete* Compoziția *îndelete* se rapoartă la bănățeanul *a lete*, cu *îndemână* la vechiul *a-mână*.

In *lete* cred că trebue să căutăm adverbul slav *lětě*, forma flexionară a lui *lěto*, care în paleoslavă avea, pe lângă înțelesurile 'an', și 'vară' cunoscute în limbile slave de azi, și pe cel de 'vreme' (χρόνος, tempus cf. Miklosich, *Lexicon paleosl.* p 351). Forma *lětě* se păstrează până astăzi în bulgărește cu înțelesul de 'vara' (Gherov, Rěčnik s. v). Cu ě bulgăresc se potrivește și forma *îndeleate* care se găsește la scriitorii noștri vechi, ca Dosofteiu, și care l-a făcut, probabil, pe Tiktin să se gândească la un *e* latin metafonizat.

Cât privește înțelesul cu care s'a fixat cuvântul la noi, el a rezultat din expresii ca 'lucrez *tot anul* la cevà', față de 'lucrez cu grabă, cu zor, cu pripă'. Astfel, din asemenea expresii, opuse, s'a născut, pentru *lete*, înțelesul de 'fără grabă, fără zor, fără pripă' deci 'cu răgaz, încet'.

Nimic mai firesc decât ca o locuțiune adverbială de felul lui *lete* să primească adaosul prepozițiilor *a, la, cu, în*, precum mai târziu chiar și *în-de-lete* a devenit *pe îndelete* (Pentru astfel de

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

acumulări de prepoziţii cf. *sub-ala>suară*, apoi *subsuara, la subsuară* şi chiar *supt subsuară*, sau *de supt masa = de de desubtul mesii,* etc.). Din astfel de locuţiuni adverbiale s'au desprins apoi substantivele *lete* şi *îndelete* iarăşi în mod firesc, căci din *cu lete* 'cu răgaz', s'a putat abstrage *lete* 'răgaz', iar din *pe îndelete*, substantivul *îndelete*, precum îl aflăm la scriitorii noştri vechi (exemple la Tiktin).

Cuvântul se mai găseşte însă în Ardeal întrebuinţat, în legătură cu verbele a avea, a pune, a ţine, cu înţelesul de „pregătit, îndemână". Tiktin citează, din Convorbiri literare, dintr'un basm din Transilvania: *Am eu ceva îndelete din casa noastra cu* ce *ne vom scapà .. şi aruncă cuteă* (e vorba de copiii care fug de la smeu şi când sânt aproape prinşi de mama acestuia, aruncă peria şi cutea d'n care creş e o pădure sau un munte). Barcianu dă: *a pune cuiva ceva la îndelete* = jemandem etwas zurecht legen, iar Viciu în Glosarul sau, subt cuvântul iesle starpă scrie că *acolo ţin îndelete fanul pentru vite*

Cum se explică acest sens? Cred că în z dar am căuta o explicare etimologică sau o desvoltare de înţ l s normală, din sensurile celelalte ale cuvântului. Avem p r şi simplu de a face cu unul d n desele cazuri, în care un ânt e întâlneşte, printr'o asoc'a ie de idei produsă de asemănarea formală, cu un alt cuvân al limbe', care l contagiaza, si indu-l sa pr mească înţelesul său. Acest cuvânt este adverbul *îndemâna*, cu care are comun acelaşi prefix neobicinuit. Tot astfel vechiul *fareca ∠ fabricare*, care la Megl niţi are încă înţelesul de „a potcovi', îndată ce a ajuns la noi, prin schimbările f netice propii dialectului dacoromân, a forma *fer cà*, a fost contag'at de cuvântul *fier*,[1]) care i-a modificat î ţe e ul („a îmbrăcà în fier, a pune în fiare") şi t t asemeneà *cârnì* (derivat d n *carn)*, fiind apropiat de *cârmì*, a luat şi înţelesul acestuia.

---

1) Tot subt influenta lui *fer* şi-a s himbat înţelesul franc. *fermer ∠ firmare*, înlocuind pe *clore*. *Literaturblatt* f. *germ. u. rom. Phil* 1920 col. 381.

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

întrămà

Verbul *întramà*, întrebuinţat în funcţiune transitivă şi reflexivă, are în limba română un singur înţeles, cel de „(se)remettre, (se)rétablir“ (Damé). A da exemple e inutil; oricine le poate găsì la Tiktin.

Cihac (*Dicţ* I 131) îl deriva din lat. *trama*, explicând trecerea de sens astfel: „propr. trâmer les fils, et de là remettre, r fa re, rétabl r, restaurer, guérir“. Această etimologie a fost primită de toţi şi o aflăm la Tiktin, la Candrea-Densuşianu (*Dict. etim.* p. 134) şi în Dic ionarul mie i etimologic

As ăzi nu mai cred însă în explicarea dată acolo: „genese, eigtl bringe das Gewebe mein s Körper in O dnung“.

Parte pe care ţesatoria a avut-o la îmbogăţ rea l mbei e de sigur mare. Bréal (*Sémantique* p 128 ş. u) a citat câteva exemple ca a t ri ti e In u i v i ul **tramare*, pe care santem în drept să-l presupune n ca un derivat din *trari* in la na vulgară, are in cele m i multe lin bi romanice, in afară de înţele ul s u propriu şi de cel mai gener l de „e'n Fachw r bauen“ (s a . *entramar*), un înţeles figu t in i alieneşte (*tramare*), la En adini (*tramer*), la Franez' *t amer*,' et , ei s care reapare întocmai in nei s ul „anzetteln“. Fi ura care s a la baza acestei ex resii o inte m imedi t, c i regăsim ceva a alog în românescul „a învâr i ţele e“. A aste a deci c şi în limba noastră *într ià*, în s ns figura , s insemneze ceva nalog şi i u prea vedem de ce acţiunea de a inti duce fii le p n urzitura unei stofe, lo indu le cu batalele, s se în reb inteze ca metaforă pentru „revenirea la puteri după o boala“.

Dar analogia celorlalte limbi roma ice nu es e hotărîtoare pen ru limba română, în care avem atâtea cazuri de o desvoltare semantică diferită.

Altceva mă face mai ales să mă îndoesc de etimologia curentă. În limba română există nu paralelism atât de perfect între verbele compuse cu prefixul *în-* şi cele cu *des*, ncât nu mi-e cunoscut nici un sing exemplu ca un verb compus cu *des-* să nu exprime noţiu opusă sau negativă faţă de cel compus cu *în-*. A *destramà* nu se întrebu'nţează nici odată

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

decât în înţelesul propriu de „a scoate firele dintr'o ţesătură", în funcţiune reflexivă, despre ţesături, „a se zdrenţui". Nici măcar nu se poate zice „sănătate destrămată". Dacă *întrămà* ar aveà altă origine decât *destrămà*, n'ar fi mirare ca, în cursul timpului, simţul etimologic al poporului să fi stabilit o legătură, ca la toate celelalte verbe, cu forme în *des-* şi *în-*, dar e cu totul neobicinuit ca admiţând originea lor comună, compusul cu *des-* să se întrebuinţeze numai în înţeles propriu, iar cel cu *în-* numai în înţeles figurat.

Mai e însă o împrejurare, de natură formală, care vorbeşte împotriva etimologiei curente. În Moldova şi în Bucovina avem, pentru *întrămà*, varianta *întrarmà*. Iată câteva exemple: *Cât ţine iarna trebue să se dea viţeilor.. o hrană bună şi îmbelşugată; căci dacă vor slăbì acum..., cu greu se vor întrarmà cu hrana verde de pe imaşuri.* (I. Ionescu, *Calendar* 1) *Urmeaza încă sistemnl de cultură bazat mai mult pe răpaosul pământului, decât pe întrarmarea lui prin îngrăşăminte.* (idem, *Dorohoiu* 280) *Singur mă mir cum se mai ţine sufletu'n mine... Te-om părusì pe vreo câteva zile, până ce ne-o mai întrărmà puţin* (Sbiera, Poveşti, 339/26)

Forma cu *r* erà cunoscută şi lui Tiktin, care o numeşte „miszbräuchlich". Probabil că îşi va fi închipuit o propagare a lui *r* din silaba primă în cea următoare, cum o putem constată în câteva cazuri, rare, precum *crastravete, străjar* „stejar", arom. *căprestru, prăstură* (disimilat în *plăstură*), **părăcrăsescu* (disimilat în *pălăcrăsescu*) Cu mult mai firesc este însă să presupunem că forma *întrămà* s'a născut din *întrărmà* prin disimilarea completă a lui *r*, precum o întâlnim atât de des în limba noastră (exemple în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXI 618) şi deci că în Moldova şi în Bucovina se păstrează forma veche şi originală, care trebue să fi existat multă vreme şi pe a'urea, oprind ca să se faca o ap opiere etimologică cu *destrămà*.

Forma *întrarmà* s'a născut din *înarmà* prin substituirea prefixului *în-* prin *întru* înainte de vocale, ca în *întraripà* = *înaripà*, *întraurì* = *înaurì*, *în(tr')adevăr*, *în(tr')adins* etc.

Cât despre originea acestui *înarmà*, credeam mai întâiu că el e identic cu verbul *înarmà*, derivat din *arma*, care, până

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

pe la mijlocul veacului al XIX-lea se întrebuinţă şi subt forma *întrarmă*. Asemănarea omului care se restabileşte după o boală cu cel ce se înarmează pentru lupta vieţii, ar fi posibilă. Se poate să se fi născut în vremile grele din evul mediu, când neamul nostru a trecut printr'o epocă continuă de luptă; la Aromâni, bunăoară, *armă* a ajuns să fie termenul curent pentru „îmbrăcăminte" (Weigand, *Aromunen* II, 146). *A se întrarmà* ar puteà fi, ca şi *înţinà* ş. a, un termen milităresc rămas în limbă din aceste timpuri, când bărbatul, reînsănătoşat după rănire, puteà să ia din nou *arma* în mână, sau — dacă admitem că înţelesul de azi al aromânescului *armă* erà odinioară general — când bolnavul părăseà patul ca să se „îmbrace".

Totuşi trecerea aceasta semantică presupune o gândire cam abstractă. Dl G. Vâlsan mi-a inspirat altă idee, care mi se pare mai plauzibilă: *înarmà* — mai târziu *întrarmà* — e un derivat din *arm*, care este, partea de sus a piciorului la animale, din lat. *armus* (cf. *Dicţ. Acad.*). *A se întrarmà* ar fi deci o formaţie analoagă cu „a se împiciorogà" sau cu ungurescul *lábadni*, cu acelaşi înţeles de „a se pune iar pe picioare", „a prinde puteri, a şi venì în fire după o boală". Probabil că înainte de a devenì un termen general, el se va fi întrebuinţat numai despre vite: *boii s'au întrarmat*, etc.

Cât pentru forma *întremà*, care se găseşte în regiunile care prefac pe *sama* în *seama* şi tinde a se încetăţenì în literatură, ea pare a fi, ca şi pronunţarea *tresură*, *brecìri* şi, probabil, şi *tremete*, în loc de *trasura*, *bracìri*, *trămete*, un fel de hiperurbanism. Rostirea *tra-* în loc de *tre-* (cf. *trac*, *trastie*, Gamillscheg, *Olt. Mund.* 19, *trabue*, ap oape în tot Ardealul, *strămur* < stimulus, *grau* greu în Moldova de Nord, etc.) este destul de răspândită. In tot cazul această pronunţare e şi ea o dovadă că în simţul etimologic al limbei nu există legătură între *întrămà* şi *deştramà*.

păcălì

Verbul *a pacălì* se consideră ca derivat din *Păcala*, pe care Cihac (II. 236) credeà că-l poate asemănà cu cehul *pikel* 'cabale, complot', *pikal* 'dieu de l'enfer', polon. *pikol* 'dieu de l'enfer', *p kulik* 'bout d'homme, nabot, espèce de singe', slov.

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

peklenec 'satan', *pekliti* 'tourmenter', toate aduse în legătură cu paleosl. *pĭklŭ* 'păcură, infern' (de unde al nostru *păclă*). Dacă facem abstracție cu totul de la partea semantică, care atribue lui *Pacală* al nostru însușiri diabolice (pe care nu le are), faptul că în limbile slavice apropiate de noi, la Bulgari, Sârbi și Ruteni, aceste cuvinte lipsesc, ne arată că C hac apucase pe un drum greșit Tiktin, în Dicționarul său, nu l urmează, ci are stereotipul „Etymologie unbekannt".

Cât privește raportul între substantivul *Pacala* și verbul *pacălì*, se poate ca verbul să fie derivat de la substant v, însemnând 'a face ca Păcală'; dar este posibil și cazul invers, ca *Pacala* să fie o formație postverbală. Astfel de substantive postverbale, care însemnează ființe, nu sânt rare în limba română, precum voiu arătà în curând; însuși cuvântul *Tândala* e derivat din verbul *tândalì*, care este germanul *tandeln*.

Dacă plecăm de la verb, e bine sa ne amintim că pentru noțiunea de 'a înșelà' sau 'a păcălì' pè cinevà' în toate limbile avem expresuni figurate, mai ales având la bază o glumă. Germanul 'anführen', 'anschmieren', 'zum besten haben', francezul 'metre dedans', 'attraper', 'donner dans le panneau', românește 'a trage pe sfoară', 'a trage chiulul', 'a potcovì' etc. sânt câteva din multele exemple de felul acesta. Însuși cuvântul *înșelà* îl explică unii prin 'a pune șaua'*)

In Lexiconul Budan întâlnim verbul *a calì* cu acest înțeles de 'Jemanden anführen, anplauschen, übertölpeln' și acest înțeles de 'a înșelà, a trage pe sfoară' e dat și de *Revista critica* III, 91. Calea pe care acest cuvânt, care însemnează 'tremper l'acier' a ajuns la înțelesul acesta figurat, cu greu se poate stabilì astăzi — precum cu greu vom puteà spune de ce același *a se calì* însemnează 'a se îmbătà' — căci la baza acestor treceri de sens e de obiceiu o glumă pe care n'o mai cunoaștem. E însă foarte probabil că la baza acestei expresiuni figurate avem aceeași imagine care a dat și verbelor *a se arde* și *a se*

*), In sprijinul acestei etimologii propuse mai întâiu în *Lexiconul Budan* a adus câteva analogii Papahagi *Jahresbericht* XIV, 152 (combătut de Weigand, *Jahresbericht* XIII. 110–111) S'ar mai putea citâ expresia „dracul te încalecă, dracul te înșală."

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

frige înţelesul de a se păcălì (la cumpărături, la joc, etc. cf. *Dicţionarul Academiei).*

Faţă de *călì*, care e paleoslavul *kaliti, pacalu* poate fi un compus *pokalitu* (cfr. bulg. *pokalja)* care ar însemnà 'a călì puţin' sau 'a cam călì'. Schimbarea lui **pocalì* în *pacalì* prin asimilarea lui *o* faţă de *ă* următor, se explică fără nici o greutate.

scormonì

Cihac (II, 44) credeà că verbul *a scormonì* aparţine aceleiaşi familii ca *a cârnì* şi *a scornì* şi le apropià pe câteşi trele de paleoslavul *sükrenati* 'deflectere', *Kratitu se* 'torquere' Tiktin, în *Dicţionarul* său *român-german*, desparte pe *cârnì* şi pe *scornì* de *scormonì*, pe care îl aduce însă în legătură cu *a scurmà*, crezând că de la acesta s'a derivat mai întâiu un abstract *scurmala*, din care apoi verbul **scurmălì*, devenit *scormonì*. In sfârşit A. Scriban (în urmă *Arhiva din Iaşi* XXV, 1914, p. 134) îl derivă din ung. *karmolni*.

Precum *scormonì* n'are a face cu *cârnì*, astfel el trebue despărţit şi de *scurmà* — care e *ex-corrimare**), precum a arătat G. Giuglea *(Cercetari lexicografice* p. 26) — şi de *scornì*.**) Cât despre ung. *karmolni* 'a zgârià (cu unghiile sau ghiarele)', acesta n'are nimic a face cu tipul slav *kormola* (Berneker, *Sl. Wb.* 573), cum crede Scriban *(l. ç.)*, ci e un derivat din *karom* 'ghiară'. Ca înţeles, etimologia aceasta nu întâmpină greutăţi, căci „a scormonì" s'ar fi putut desvoltà din „a râcâì cu ghiarele", dar cred că pătrunzând în româneşte, cuvântul unguresc ar fi dat **cărmulul*.

Cuvântul *scormonì* este la origine nu termen agricol şi însemnà 'a răscolì pământul, întorcând brazda cu *cormana* plugului'. În acest înţeles cuvântul se mai păstrează subt forma fără *s-* în Vâlcea, unde, din comuna Recea, aflu în *Chestionarul lui Hasdeu* (vol. XVI, 10*)* comunicarea: „cormanul *cormăneşte* sau răstoarnă brazda cu iarba în sus". De la acest verb e de-

*) Probabil că şi albanezul *germóń* 'wiihle, grabe aus' derivă tot din **corrimo*.

**) Pe acesta Hasdeu, *Cõlumna lui Traian*, a. 1883 p 48 ş. u îl credeà derivat din *corn*, iar alţii din bulgărescul *skorna* 'erwecken, erregen' Weigand, *Jahresbericht* XIX, 141—142 şi Tiktin *Dicţionar.*

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

rivat adjectivul *cormănitor*, în *fier cormănitor* (în Buzău, *Chest. Hasdeu* vol. II, 207) sau, substantivat, *cormănitor* (Dâmboviţa, ib. IV, 86), ca parte a plugului.

Întru cât priveşte partea formală a cuvântului, de la *corman* (cu variantele: *cormană, corman, cormănă, cormână, cormună, cormulă*), din ungurescul *kormány* (care, afară de 'cârmă' are şi sensul special al cuvântului românesc), s'a derivat verbul *cormăni* sau *cormuni*, cu asimilarea vocalelor, *cormoni* şi cu adăogarea lui *s*, după analogia unor verbe ca *scurmă, scobori* etc., *scormoni*, cu varianta disimilată *scormoli*.

Sensul special de 'a întoarce sau răscoli pământul cu ajutorul cormanei' s'a lărgit mai întâiu la accepţiunea 'a întoarce sau răscoli pământul' — indiferent de instrumentul care se va spre acest scop — deci şi „a scormoni cu borona" (I. Ionescu, *Calendar* 28) sau „cu sapa" (*Economia*, p. 119), „cu coarnele" (Pop-Reteganul, *Poveşti* I, 50). Astfel de fenomene de generalizare se găsesc în toate limbile. Amintesc la acest loc numai pe „a presăra cu zahar', 'a cărà cu spatele' „a plombà cu aur"; cf. mai la vale cele ce se vor arătà despre desvoltarea semantică a verbului sprijini.

Înţelesul de 'a răscoli pământul' predomină încă şi astăzi: Un cucoş. . . *scormonind*. . . au găsit un mărgăritar (Drăghici, *Robinson*, 81). Dacă se *scormoleşte* muşunoiul de furnici, se crede că are să se schimbe vremea (Marian, *Insectele* 240). Ţăndările unui obuz *scormonesc* aprig ţărâna (Odobescu, *Scrieri* III, 565 $_{24}$). Încetul cu încetul însă ideea 'răscolirii' trecând pe planul întâiu, obiectul — pământul — nu se mai ţine în mod necesar de noţiune, precum instrumentul — cormona — devenise o notă accesorie şi fără importanţă. Tot astfel *încarcà*, care la început se putea s une numai despre obiectul car, astăzi se poate întrebuinţà şi despre obiectul puşcă („încarc carul cu pietre — încarc puşca cu alice").

Astfel cuvântul însemnează numai 'a răscolì': S'a suit în căruţă şi a început *a scormolì* în toate părţile (Creangă, Poveşti, 133) Începură a scociorî şi a *scormonì* prin şerpare după cuţite (Reteganul, Poveşti, IV, 73/29). Exemplul din urmă ne arată cum noţiunii exprimate prin *scormonì* începe să i se

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

adaogă nota nouă de 'căutând' 'cu intenţia de a găsi ceva', care o apropie de 'a scociori', cu care Pamfile (*Jocuri* II, glosar) bunăoară îl crede sinonim.

sprijini

Tiktin încă n'a ajuns în Dicţionarul său român-german până la sfârşitul literei s. Cihac (II 229) credeà pe *sprijini* înrudit cu *oprì, poprì, propti, zaprì* şi-l derivà din paleosl. *oprěti* 'sistere', *popréti* fulcire' O altă etimologie nu ştiu să se fi dat cuvântului.

Înţelesul primitiv al cuvântului cred că e cel dat de *Lexiconul Budan* (sub v. 2). „proptesc, p. e. vreun gard, germ. stützen, spreizen". Acest înţeles ne conduce la cuvântul *prăjina* — care este bulgărescul *prъžina*, cu acelaşi sens (Byhan, *Jahresbericht* V 328) — *a sprijini* însemnând la origine „a proptì, a întări printr'o prăjină"*).

Prin Bran, în Transilvania, am auzit încă forma fără *s: prijinesc*, pe care Rădulescu-Codin o atestă din Muscelul vecin şi care se găseşte şi prin Teleorman (*Materialuri folcloristice* I 119, 121, 177).

Toate variantele formale ale acestui verb se explică uşor. Avem să plecăm de la forma **(s)prăjinì*, din care a rezultat *(s)prijini* prin aceeaşi asimilare vocalică care a prefăcut pe *rapisì* în *risipì*. Cu pronunţare dialectală *(ji>jâ)* s'a născut *sprijânu*, din care apoi s'a desvoltat *sprijonì* (Moxa, *Cuv. d. bătr.* I 390 19, Corcea, *Balade* 126, I. Popovici, *Rumänische Dialecte* 167) şi *sjri unì* (Bibicescu, *Poezii pop.* 242), precum din *jinţiţa* ⩾ *jânţuta* s'a născut *junti a* (Vârcol, *Graiul din Vâlcea* 12), din ung. *zserép* ⩾ *jirebie* derivatul *jurubiţa*, etc Întocmai precum din *proptì* derivă substantivul postverbal *proapta*, astfel din *sprijonì* sau sprijunu avem un *sprijoana* (Şincai, *Hronicul* I 52 34, Pop Reteganul, *Poveşti ardeleneşti* III 16 36, cf. "enigmaticul" *joavina* citat de Densuşianu, *Ţara Hategului* 22, care s'a născut prin mutarea accentului, din **juvina* < *jîvina* < *jivina*). Forma *(s)prijinì* a suferit o disimilare a celor doi *i*, rezultând sau *spri-*

*Analogia aromânescului *mi andoapir* 'mă razim', pe care Papahagi *Notiţe etimologice*, pap 4 îl deriva din lat. *depalare* 'a pune parî' e îndoioasă, întru cât cuvântul aromânesc derivă, probabil, din bulgărescul *se dopiram* 'ma razim'.

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

jenĭ cu pronunţare dialectală *(je > jă) sprijănĭ* (Russo, *Scrieri* 59), sau (ca *cutĭ > cetĭ)*, mai adesea *sprejinĭ* (Coresi, Dosofteiu, Varlaam, Cantemir, Biblia din 1688, C. Negruzzi etc.)

Verbul *a sprijinĭ* aparţineà deci, ca şi *a scormonĭ*, vieţii săteşti, având la început sensul precis de 'a proptì, a întări sau a răzemà cevà printr'o prăjină': Leasa de pe o groapă nu erà bine *sprijinită* (Creangă, *Poveşti*, 32). Ca şi *scormonĭ*, el a primit cu timpul, prin extensiune şi prin întrebuinţări figurate, o mulţime de accepţiuni nouă, pe care vom încercà să le schiţăm în cele următoare.

Mai întâiu, prin extensiune, el s'a putut întrebuinţă pentru o 'proptire', 'întărire' sau 'răzimare' şi cu ajutorul altui instrument decât *prajina*. Anania au *sprejenit în brate* capul lui Asaria (Dosofteiu, Viaţa sf. 224 v.) Vrea să se *sprijinească în picioare* (C. Negruzzi, *Opere* I 156) *Sprijinit* cu picioarele de prichiciu (Creangă, *Poveşti* 23) *Sprijinindu-se* în toiagul său (Ispirescu, *Legende* 59) etc.

În mod figurat, verbul *sprijinĭ* primeşte accepţiunile cunoscute de astăzi şi redate de Lexiconul Budan prin germ. 'schützen, unterstützen, beistehen, helfen'. La cei vechi el mai aveà şi următoarele sensuri:

'a proteja' (cf. expresia: a aveà spete la cinevà): Sta soc u său de-l *sprijineà* tare despre Poartă (Neculcea, *Letopis.* II 275 18 *Sprejnu ori* = protictorii (Dosofteiu, *Viata sfinţilor* 29 v.)

'a sta într'ajutor cuivà, a da ajutor': Nu p ură *sprijinĭ* Leşii pre Svezi (Neculce, Letopis. II 300 16)

'a apărà' (întrebuinţat în acest sens adesea ca termen juridic în Pravila Moldovei) Neştiinţa ... *sprijineaşte* pre vinovat de certarea (pedeapsa) cea mare (121 v.)

'a sărì în ajutorul celui slab' (tot ca termen juridic) *Sprijenitorul* poate să ucigă fără de certare pe cela ce au început svada (ibid 62 v.)

'a oprì (o năvală), a ţineà piept (unui atac)': Iar Leşii încă păşind, *sprijineà* năvala Turcilor (Neculce, Letopis. II 224|6 Grecii ... sprijinesc războiul cinci ceasuri şi nici de cum nu se da (Beldinman, *Tragodia* 52).

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

Prin Ardeal şi Muntenia cuvântului *sprijini* mai are un înţeles, pe care îl dă Lexiconul Budan ca cel dintâiu sens: „prind ceva sau pe cinevà ca să nu cadă jos, germ. auffangen". Acesta mai ales întăreşte etimologia noastră, căci prăjina de sprijin se pune de obiceiu la un gard sau alt obiect în momentul când este în primejdie de a se năruì. Astfel 'proptesc' poate devenì identic cu 'prind': Gloanţele'n palmă *prijinea* Şi'ndărăt că le-aruncà (Materialuri folcloristice I 177). Ţiganca o îndemnă să se suie în pod când va venì clipita, iar ea, ca moaşă, va sta pe scară cu un ciur în mână, *sprijinind* feţii ce vor să se nască (Pop Reteganul, *Poveşti ardel.* II 29|2).

Din acest sens s'a putut naşte apoi cel dat de Lexiconul Budan ca cel din urmă: „sprijinesc poame în vreun vas, vin în bute, germ. aufbewahren". Cu deosebire se întrebuinţează în acest înţeles când e vorba de sângele care nu se lasă să se scurgă, ci se adună: In cele *Şapte taine* (ap. Gastei *Crest.* I, 117) numărându-se mâncările spurcate, precum „carnea înecată de va fi năduşită", se face excepţie cu „sangele vărsat cu her sau sânge *sprijinit*", La Dosof eiu (*ib* I, 258) cetim: Deci căpetenile înf şară în prostirile aceale . . . de *sprejmra* sângele sfiinţii sale În l teratura pop lară găsim astăzi: Sângele i s'o pornit. In pahar s'o *sprijinit* (*Şezatoarea* II 2 6 19 Colindă din Suceava cf. I, 14b|21). Tatal nu lăsà sâ gele sa p'ară, că mi-l *sprijinea* In p h r . . (Alexici, *Lit. pop.* I, 148 10).

şuchiat

Cuv ntul *şuchiat* nu s'a desvoltat nici dintr'o forma *şujuac*, nici n'are a face nimic cu *şubred.*, cum credeà Cihac (II 395), ci este ungurescul *süket (siket)*, care însemnează 'surd'.

Şuchiat se întrebuinţează prin Ardeal şi Moldova şi conţine aceeaşi idee pe care o redăm prin 'într'o ureche'. De fapt, omul surd, care neînţelegând ceea ce-i spui, îţi răspunde anapoda, face impresia unuia care nu-i cu toate minţile. In dialectul vienez surdului i se spune *tör sch*, care nu poate fi altceva decât *toricht* sau *törig* 'nebun'. Dar chiar în ungureşte aflu, la Szinnyei, pentru *süket* şi explicaţia „tompa", adecă 'idiot', iar

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)

compoziţia *süke-boka* e tradusă prin „a ki se ért, se hall", adecă „cel care nici nu înţelege, nici nu aude."

In glosarul făcut de Damé la *Proverbele* lui Zanne vol. II, *şuchiat* e tradus prin 'creux, vide'. Dacă deschidem însă cartea la pag. 468, la care sântem trimişi, întâlnim locuţiunea: *îşi face urechea şuchiată*, în care acest cuvânt e întrebuinţat încă în înţelesul original de „surd".*)

Cât despre varianta *deşuchiat*, care se găseşte în Muntenia, aceasta trebue analizată ca *des* + *şuchiat*, iar compunerea cu prefixul *des-* se datoreşte influenţei unei serii întregi de cuvinte cu înţeles asemănător, precum: *desmăţat*, *deşanţat*, *destrăbalat* etc.

Tiktin traduce, în Dicţionarul său român-german, pe *deşuchiat* prin 'der im Kopfe nicht richtig ist, verdreht, närrisch', deci îi dă tocmai înţelesul cuvântului *şuchiat*. Din informaţiile ce le-am culeş, reiese însă că *deşuchiat* are altă nuanţă de sens, care explică traducerea de 'zerfetzt, zerlumpt' pe care o dă Polizu cuvântului. Astfel *deşuchiat* se zice de un om care are îmbrăcămintea în dizordine (comunicat de G. Vâlsan), iar unii scriitori îl întrebuinţează cu sensul lui 'deşănţat, bizar', astfel Caragiale (*Schiţe* 69/4), care vorbeşte de „gesturi *deşuchiate*" şi St. O. Iosif, în traducerea poeziei Lenore de Bürger:

Acum se strâng în cimitir
Stafiile la lună,
Şi-o horă *deşuchiata* 'ntind
Şi cântă împreună.

Sextil Puşcariu.

III

Cârlan

Este un termin păstoresc, privitor mai ales la oi, uneori şi la cai. După cercetările mele personale, aproape în toate regiunile locuite de Români — la Macedoromâni şi Istroromâni nu există — înseamnă „mielul după ce a fost înţărcat". Înţărcarea

*) Explicarea „nu-i pasă, lasă greul pe altul" mi se pare cam puţin nimerită. Probabil că expresia aceasta se întrebuinţează ca şi „îşi face urechea-toacă" pentru omul care se face că nu aude, nevoind să înţeleagă ce-i spui, oricâte i-ai tocă.

BDD-A14611 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:46 UTC)